

Leif Nyholm

Stadsmål och dialekt i Svenskfinland

Leif Nyholm, lektor i svenska språket vid Helsingfors universitet, presenterar i artikeln nedan forskningsresultaten från Ann-Marie Ivars undersökning *Stad och bygd – finlandssvenska stadsmål i ett regionalt och socialt perspektiv*.

Alltför ofta uppfattas vårt talspråk som något mycket entydigt. Det är antingen ett gott språk talat av bildade och språkmedvetna människor i huvudstadsregionen eller så är det gammal genuin dialekt talad någonstans på landet. Eller så kan det vara förfäad rikssvenska! Allt däremellan är en förkastlig blandning där det goda språket förstörts av främmande element som dialekt, finlandismer, finska eller engelska eller förkonstlad rikssvenska.

Talspråket är emellertid aldrig rent. Det är alltid varierande, beundransvärt och irriterande. Också det talspråk som är maximalt normenligt ser allt annat än korrekt ut då det transkriberas.

Också i Svenskfinland uppvisar språket samma sociolingvistiska och regionala beroende som på annat håll. Det helsingforsiska talspråket har undersökts bland annat av Mikael Reuter, Marika Tandefelt, Jamima Löfström, Mirja Saari och mig. Språket på landsbygden, dialekterna, har en längre tradition bakom sig. Ett flertal dialektbeskrivningar har utkommit sedan Axel Olof Freudenthals arbete om Närpesdialekten på 1800-talet (*Ueber den Närpesdialekt*). Däremot har det inte funnits någon övergripande beskrivning av talspråket i städerna utanför huvudstadsregionen. En sådan har nu utkommit: Ann-Marie Ivars *Stad och bygd – finlandssvenska stadsmål i ett regionalt och socialt perspektiv*. Undersökningen har utkommit i serien Folkmålsstudier (nr 37, 1996).

Boken är ett resultat av Akademiprojektet, Finlandssvenska stadsmål, som pågick 1990–1995. Charlotte Gullmets-Wik bandade då in talspråk i Ekenäs, Jakobstad, Kristinestad och Lovisa (licentiatavhandling 1994). Professor Ann-Marie Ivars har nu gått vidare utgående från detta material och vill besvara två frågor:

Är det möjligt att särskilja lokala stadsmål, artskilda från såväl angränsande dialekt som riksspråk?

Är det möjligt att inom ett stadsmål särskilja olika varieteter eller socioleter, knutna till talare av olika grad av utbildning?

Med riksspråk avser Ann-Marie Ivars det vi i dagligt tal kallar finlandssvenska, alltså ett regionalt standardspråk. Hon utesluter därmed anknytningen till riksspråket i Sverige. Detta är naturligt. Samtidigt får vi inte glömma att det på sina håll i Svenskfinland finns nära kontakter med Sverige, främst på Åland, men också i Österbotten.

Kristinestad, Jakobstad, Ekenäs och Lovisa valdes

Beskrivningen av talspråket är mycket strikt gjord. De fyra städerna Kristinestad och Jakobstad i Österbotten samt Ekenäs och Lovisa i Nyland har fått representera Svenskfinland. Det är fråga om typiska finlandssvenska städer med dialektalt omland. Krångligare, men nog så intressant, hade det varit om Åboland tagits med genom Pargas, för att inte tala om Mariehamn på Åland.

Jag kan inte här låta bli att fundera över val av undersökningsorter som ett uttryck för (och en förstärkning av) vår bild av vårt etniska och geografiska rum. Nyland och Österbotten är två klara delar av Svenskfinland. Däremot öppnar den gamla havs- och kungsvägen andra perspektiv: Ekenäs - Hangö - Pargas - Korpo - Åland - Roslagen. Genom beskrivningen av olika orter definierar vi ofrivilligt och omedvetet det rum vi befinner oss i. Men detta är en annan diskussion.

Beskrivningen följer ett klart upplagt mönster. För att definiera stadsspråket i förhållande till dialekten inleds varje stadsmålsavsnitt med ett utdrag ur en angränsande dialekt och en beskrivning av densamma. Lappfjärdsmålet ställs mot Kristinestad, Pedersöremålet mot Jakobstad, Karis mot Ekenäs och Pernåmålet mot Lovisa. Det är en god idé, även om jag ställer mig tveksam till valet av Karismål. Ekenäs omges ju av Snapper-tuna- och Tenaladialekt.

Ur talspråksmaterialet från varje stad har Ann-Marie Ivars valt två samtal; ett ur högre socialgrupp, ett ur lägre (enligt utbildning). Samtalen är

transkriberade på ett för alla begripligt sätt och är ca tre sidor långa var. Varje text efterföljs av en *grammatikskiss* enligt den norske dialektologen Helge Sandøys modell. Det innebär att språkets ljudlära och form- eller böjningslära, alltså fonologi och morfologi, beskrivs.

Texterna i den högre socialgruppen liknar varandra mer än texterna i den lägre. De förra är naturligt nog närmare skriftspråket eftersom anpassningen till skriftspråket där skett under längre tid både historiskt och individuellt. Ut-dragen från Jakobstad och Ekenäs gör ett likartat intryck, se exempel 1 och 2 nedan.

Ex. 1

- Ja: de kann ja beretta, ja e (namn), att på, första ju:ni flytta man u:t ti såmmarstelle å vå:rt såmmarstelle lå:g två: kilåme:ter u:tanför sta:n. Men vi hadde no:g hestsjuts, vå:r dreng såm du kå- (namn) såm kamm me hest å tjärre å, å dä:r lastades sengkler:der å, alla möjliga kårjar å, to:mflaskår å to:mburkar för all syltning såm sku sje: på såmmarn. Å så att de va ju int presi:s långt u:tanför sta:n men dä:r kunde man simma på denn ti:den bra:, för då hadde int sjå:mans [Schaumans] smutsa ne:r vattne ennu (Jakobstad, s. 96)

Ex. 2

- Kåmmer ni ihå:g annars, när vi va små:ungar hur ro:lit de va: att springa på marknade(r)na. höstmarknade(r)na. Å så, ja: de va ju två: marknader de va ju kre:atu:rsmarknan men ja tenker nu mest på den där, septembermarknaden såm ju e verkli traditjo:n. Va kåmmer ni ihå:g frå:n de?

- Vilken upple:velse, de va no:g skåjjit å karusellen Billings karusell,

(Ekenäs, s. 126)

Ex. 3

A: Å ein sa:k såm slå:r ein no å, e tå man ga:r i afä:re i sta:n så man, man hö:r jo åtminstoni li:ka myki finska såm svenska,

B: Jå: he i jo he i jo no:...

A: Å int va he jo ijentligen na: enn förn, ja: nå no: va di jo kansji ren i slu:ti po a:dertohondratali börja di jo flytt inn men at vi ska sej stösta innflyttninggen va vel no: på tju:go- tju:gotali efter efter innbö:rdeskri:gi tycker ja et e sko a måsta, jå:,

B: Jå: tå börja di jo kåma jå:, jo: jå:

(Jakobstad, s. 87)

Ex. 4

- Men att no åm man no tenker at, at förr förr när do jikk å 'handla så, så jikk do ti 'mjölkbo'ti:kin, ti 'tjöttbo'ti:kin, 'brö:bo'ti:kin, de fanns jo liksom alla 'o:li:ka bo' ti:ker fö- för 'o:li:ka.

- Sen va de åfta såna dä:r [otydligt, prat i munnen]

- Kaff- ja:a til-å-me 'kaffehandeln.

- Jå: 'kaffehandeln va jo påpp hä:r då: denn.

- Kaff- 'kaffetante(r)na.

- Från Österby.

- Jåo. Se- sen sen pro:a dām 'enno på at, för'sto:ra

(Ekenäs, s. 118)

I avsnitten är det svårt att *se* några regionala drag. Det liknar vedertaget finlandssvenskt riksspråk som lika väl kunde vara från Helsingfors. Allmänna finlandssvenska drag är ju ändelsebortfall: *flytta* pro *flyttade*, *såmmarstelle* pro *såmmar-stellet*, *sku*, *int* pro *skulle*, *inte*. Man talar om *to:mflaskår*, *inte tommflasker* eller *tommflaskor*. Allmänsvenska uttalslätnader förekommer som *va* pro *var*, *de* pro *det*, *ti* pro *till*. Normalt i talspråket är upprepningarna.

Den regionala färgen syns bättre i avsnitten ur den lägre socialgruppen (ex. 3 och 4).

I Jakobstadsspråket förekommer tydliga dialektala drag som diftongeringen i *ein* pro *en* och det gamla långa *a*-ljudet i *ga:r* pro *gå:r*. Man har också *he* pro *det*. Sistnämnda drag förekommer för övrigt också i östra Nyland, men inte i västra. I Ekenäs noteras främst grav accent, dvs. samma

accent som i Sverige. I Svenskfinland klassas detta som ett dialektalt drag! Man uppfattar då den andra stavelsen som betonad, t.ex. i ordet *handla*. Vidare används kort *o* pro *u*, t.ex. *mjölkbötkin*.

Fyra städer fyra förklaringar

Ann-Marie Ivars slutsats är att man i Jakobstad kan räkna med två sociolekter: riksspråk och dialekt, ibland kallade högsvenska och "pedesspråk". Hos yngre högre utbildade hörs en klar regional färgning.

Situationen i Ekenäs är snarlik den i Jakobstad med två sociolekter och talare som inte direkt vill markera sin särart gentemot omgivande dialekter. Generellt vill Ann-Marie Ivars tala om en gemen-

sam västnyländska bland folk med lägre utbildning. Därtill utesluter hon inte lokal dialekt, även om hon hänför den till den äldsta generationen och tillfogar ett frågetecken. Jag har dock träffat ungdomar som säger sig höra skillnad mellan Ekenäs-, Tenala- och Snappertunamålet.

Det är nedslående om den lokala dialekten verkligen håller på att försvinna. Å andra sidan kan den regionala utjämnade dialekten stärkas genom att den fått status. Så minns jag att också ursprungligen helsingforsiska amatörskådespelare talade regional dialekt på Raseborgs sommar-teater (Ungdomskällan 1996, t.ex. Mats Enberg)!

För Kristinestad identifierar Ann-Marie Ivars ett eget stadsspråk, *kåstadsspråket*. Det akademiska skiktet har här inte varit tillräckligt stort för att bära upp ett riksspråk. Situationen i södra Österbotten är då den att vi har egna stadsspråk i såväl Kristinestad som Kaskö, medan det utanför städerna talas lokal dialekt. Riksspråk talas närmast av inflyttade.

I Lovisa kan spåras en egen stadsmålstradition med avgränsning mot omgivande dialekter. Likaså kan ett högre och lägre stadsspråk urskiljas. Det förefaller dock vara ett mönster i upplösning, kanske på grund av de socio-ekonomiska förändringarna med atomkraftverket i spetsen.

Utjämning på gång

Ann-Marie Ivars slutsats är att det finns en utjämningsprocess, synlig till exempel i begreppet *västnyländska*. Det är fråga om en regional varietet, använd såväl i staden som på landet. Samtidigt förekommer riksspråk hos folk med högre utbildning i hela Svenskfinland. De lokala dialekterna lever kvar, främst i Österbotten.

Det finns några krux att sätta vid kanten här. Utgående från denna undersökning och med dessa variabler är slutsatsen säkert helt riktig. Det som inte kunnat beaktas, det är ju den allmänna ekonomiska, politiska och etniska utvecklingen. Hur inverkar förfinskningsen på språkbruket? Kommer det att ske ett närmande till sverige-

svenskan eller blir det en finlandssvensk koncentration? På vad blir det en eventuell finlandssvensk koncentration? På Helsingfors, Åbo eller någon trepunktsmodell? Vad blir det "inne" att tala?

Många intressanta aspekter på informantmaterialet framkommer tydligt först då man lyssnar på ljudbanden. En studentgrupps spontana kommentar var att informanterna i den lägre socialgruppen var mycket mera engagerade, deras samtal var mera dialogiskt, de högre utbildade var mera monologiska. Helt utanför en undersökning av detta slag är sådant som hur man behandlar ett givet tema, vilka ordvändningar och uttryck man använder.

Man blir nyfiken på informanternas språkliga kompetens, dvs. vilken språklig repertoar man förfogar över på olika håll i Svenskfinland. Den utjämnade dialekten eller det regionala språket kan förstärkas genom att man förfogar över flera koder. I översvägande finska områden är växling mellan svenska och olika finska koder givna. Västerut i Svenskfinland kodväxlar man ibland till rikssvenska – i Ekenäs kunde mina barn likaså som deras kompisar rollprata på rikssvenska.

Stad och bygd riktar sig närmast till fackmannen. Talspråksforskare och dialektologer välkomnar den varmt. För finlandssvenska studenter är den ett måste redan i grundutbildningen, för dem som läser svenska som främmande språk hör den hemma snarast i fördjupade studier. Den kan med fördel användas som bakgrundslitteratur av modersmålslärare därför att de kan ortens dialekt eller därför att de inte kan ortens dialekt.

Språkintresserade överhuvudtaget kan få ut en del av boken, men bör helst ha tillgång till ett ljudband med dialektproven. Då får texten liv. Samtidigt bör det sägas att lekmannen nog får räkna med tuggmotstånd vid läsningen. Det är fråga om vetenskaplig text och därtill komprimerad sådan (173 sidor). Beskrivningen är – för att uttrycka det exakt – strukturellt lingvistisk med dialektologisk och sociolingvistisk tillämpning. De språkliga drag som beskrivs är mera form(er) än substans och estetik.

Men för den dialektkunnige är en bok av detta slag en speciell njutning. Intuitiva uppfattningar och igenkännanden förtydligas. Den dialektala identiteten bekräftas.